

ישיבת ועדה של הכנסת ה-13 מתאריך 09/09/1992

חוק יסוד: זכויות היסוד של האדם

הכנסת השתים-עשרה

מושב רביעי

נוסח לא מתוקן

פרוטוקול מס' 7

מישיבת ועדת החוקה הוק ומשפט

יום רביעי, י"א באלול התשנ"ב (9 בספטמבר 1992). שעה 09:00

נכחו;

דוברי הוועדה; ד' צוקר - היו"ר

א' זנדברג

י' לוי

ד' מרידור

אי רביץ

מוזמנים; שי גוברמן - משנה ליועץ המשפטי לממשלה, משרד

המשפטים

דייר כי שלו - משרד המשפטים

פרופי אי רוזן-צבי - אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' אי רייכמן - אוניברסיטת תל-אביב, הוועדה למען

חוקה לישראל

פרופי בי ברכה - אוניברסיטת חיפה

דייר יי זילברשץ - אוניברסיטת בר-אילן

פי מרינסקי - לשכת עורכי-הדין

י' שופמן - האגודה לזכויות האזרח

יועצת משפטית; ר' מלחי

מזכירת הוועדה; די ואג

קצרנית; אי זכאי

סדר-היום; חוק יסוד; זכויות היסוד של האדם

חוק יסוד

זכויות היסוד של האדם

היו"ר די צוקר

אני פותח את ישיבת הוועדה. אני מציג את הנוכחים. ממשרד המשפטים - מר שלמה

גוברמן; דייר כרמל שלו. מאוניברסיטת תל-אביב - פרופ' אריאל רוזן-צבי; פרופי

אוריאל רייכמן. מאוניברסיטת חיפה - פרופי ברוך ברכה, אני מברך אותך בתפקידך

החדש. מאוניברסיטת בר-אילן - דייר יפה זילברשץ. מלשכת עורכי-הדין - מר פנחס

מרינסקי. מהאגודה לזכויות האזרח - מר יהושע שופמן

אנחנו ממשיכים בדיון הכללי על חוק יסוד: זכויות היסוד של האדם

חבר-הכנסת מרידור, יש לפני בקשה של פרופי יצחק זמיר, הדיקן של הפקולטה

למשפטים באוניברסיטת חיפה להעמיד לעיונו את הפרוטוקולים של הוועדה. אקרא בפניכם

את מכתבו

ייבכוונתי לכתוב מאמר (או מאמרים) על חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו

במיוחד אני מבקש לברר מהי "מדינה יהודית ודמוקרטית" ומהו "כבוד האדם" כמשמעותם

בחוק זה. לצורך זה אני מבקש רשות לעיין (באמצעות עוזר המחקר שלי, מר דן אלדד)

בפרוטוקולים של ועדת חוקה, חוקה ומשפט, בהם נדונה הצעת חוק יסוד: כבוד האדם

"וחירותו. אודה אם הוועדה תרשה לי לעיין בפרוטוקולים אלה

על-פי התקנון, צריך רוב של חברי הוועדה כדי לאשר זאת, כלומר, 8 חברים

די ואג

ארשום אותך ואת חבר-הכנסת מרידור ואעביר את הבקשה ליתר החברים

היו"ר ד' צוקר

אנחנו רוצים לתת לאנשי הפקולטות להתבטא. דייר זילברשץ הנמצאת כאן זו הפעם

הראשונה - ואנחנו מברכים אותה על כך - התבטא באחת הישיבות הבאות. הושבתי לפתוח את

הדיון בהצעה שהניחה לפנינו קבוצת חברי הכנסת בדבר חוק יסוד: מדינת ישראל כמדינה

יהודית, שיציג אותה חבר-הכנסת יציק לוי, הצעה המציגה תיזה מנוגדת ביותר להצעות

המקובלות על רוב חברי הוועדה - כך נראה לי, אך הוא עדיין לא הגיע

נפתח עם פרופי ברוך ברכה. בבקשה

פרופ. אריאל רוזן צבי

הצעת החוק נמצאת כעת בשלב בו יש קונסנסוס לגבי העקרונות והפרטים של

זכויות האדם. אני מניח שלא הסוגיה של דת ומדינה הוא המוקש העיקרי אלא באיזו מידה סעיפים מסויימים יש בהם כדי לפגוע באותם עניינים שחבר-הכנסת לוי העלה כאן והוא חרד מפניהם וחבר-הכנסת רביץ העלה בוודאי בישיבות קודמות. כאן עקב אכילס. לגבי האפשרות להגיע לקונסנסוס רחב בהצעה הזאת. אתייחס לכמה מהנקודות האלה קודם כל צריך להתייחס ברצינות לחרדות של הציבור הדתי. החשש שהחוק יגרום לפירוד או התנכלות לציבור מסויים הוא ענין שצריך להתמודד אתו באופן אמיתי כי המדינה הזאת מתמודדת עם השבר הזה בהיבטים שונים, בהצלחה מרובה או פחותה, עוד לפני קום המדינה ולכן נוצר הסטטוס-קוו וכוי. התייחסות רצינית איננה מחייבת. בהכרח את הפתרון שמצביע עליו הרב יצחק לוי

-אני מתנגד להפרדת דת ומדינה ואני הושב שלא תיתכן הפרדה כזאת. בארצות הברית לא קיימת הפרדה בין דת ומדינה, קיים אתוס, לפי דעתי כוזב בהקשר הזה שמביא להרבה פגמים. כלומר, יש מהיר לאתוס הזה והוא מחיר כבד בעיני, לפעמים אפליה של יהודים דתיים. לדוגמה, ארצות הברית איננה מכירה באפשרות לתקצב חינוך דתי, מוסדות או שירותים דתיים. עיריה מסויימת מימנה הצגה של חג המולד

;היו"ר ד' צוקר

?מי העלה את ההצגה

;פרופי אי רוזן-צבי

גוף פרטי שפנה לעיריה מסויימת לממן, העיריה נענתה ומימנה וההצגה הועלתה

בערב חג המולד ברחבת העיריה או במקומות אחרים. גופים יהודיים פנו בעתירה לבית-המשפט העליון האמריקאי בטענה שזה נוגד את סעיף התמיכה בחוקה. בית-המשפט העליון האמריקאי דחה את העתירה הזאת וקבע שזה עולה בקנה אחד עם המסורת התרבותית של העם האמריקאי. ברור שאילו היו מנסים להציג שם הצגה יהודית כלשהי זה היה אחרת.

;אי רביץ

-היה סיפור של נרות חנוכה בבית-ספר, שאיננו קשור לענין כספי כלשהו, ובית המשפט לא איפשר זאת. כדי להכשיר זאת העלו החב"דניקים את הטענה שזו מסורת לא יהודית.

;פרופי אי רוזו-צבי

במקרה עליו דיברתי התוצאה היתה אפליית מיעוטים, כי מיעוט יהודי לא יקבל לכך הכשר מאחר שזה איננו עולה בקנה אחד עם המסורת האמריקאית.

;שי גוברמן

.היה ענין של הירמולקה

פרופי אי רוזן-צבי

זו דוגמה נוספת לאפלייה של יהודי לרעה על אף שאפשר היה למצוא לזה פתרון לא יהודי כמו הצורך במימוש זכויות. הדוגמאות האלה נועדו להראות שלא ייתכן כלל להפריד דת ומדינה, זה מושג כוזב. אם זה מושג כוזב בארצות-הברית הרי זה מושג כוזב גם אצלנו והשימוש בו הוא שימוש מכשיל. צריך לדבר על יצירת מערכת יהסים הוגנת, הולמת וראויה על שינוי מאזן של אינטרסים שבין דת למדינה בהיבטים ובהקשרים שונים. אי-אפשר לדבר על כל המישורים באותו היבט. יש היבט סימבולי

של דגל, סמל, ימי מנוחה; יש היבט של צרכים של ציבור דתי שצריך להגן עליו בגלל הייחודיות שלו; יש היבט של אינטרסים כלליים כמו שמירת כשרות בצבא ובמוסדות ציבוריים; יש היבט של תמיכה בהינוך דתי, ענין של תפילה במוסדות ציבור - שירותים דתיים כמו מקווה מכספי המדינה, תמיכה בבתי-כנסת או תמיכה בישיבות דברים שהם בבל ייראה ובל יימצא בארצות הברית. אני מניה שבמדינת ישראל יש קונסנסוס שנושא של הפרדת דת ומדינה לא יכלול את הסוג הזה, למרות שבשוליים יש ודאי גישות אחרות. על כל הדברים האלה צריך להגן. המישור שעליו נטוש עיקר הוויכוח הוא מה שקרוי כפיית נורמות דתיות, בהיבטים שונים ואחד מהם הוא הנושא של נישואין וגירושין.

כדי לחוקק את חוק היסוד הזח צריך ללכת בגישה של חבר-הכנסת דן מרידור כלומר, לנטרל עד כמה שאפשר את הבעיה של דת ומדינה מהאספקט של חוק יסוד. אני לא יודע אם השעה כשרה לעשות היום במדינת ישראל את הניתוח הרדיקלי הזה. אני משוכנע שיגיע רגע בו אנחנו, כוונתי לציבור הדתי, נבוא אל הכנסת ונתחנן לנתק את הקשר הזה, זה יקח זמן אבל זה יגיע. הנזק שנגרם - אני מדבר גם על תחום של נישואין וגירושין - לדת ישראל ולציבור הדתי בהקשר הזה הוא עצום. אינני יכול לפרט כרגע, על חלק מהדברים כתבתי, אני יכול להוכיח שהציבור הדתי, הדת והרבנות ניזוקים בצורה משמעותית בהקשר של חוק נישואין וגירושין. לכן צריך לנסות לנטרל את המוקשים האלה מצד אחד, אבל מצד אחר כל סעיף בחוק זכויות האדם והאזרח שיש לו

היבט עקיף לענין דתי יצטרך להיות מוגבל בסייג של חשש רחוק - אי-אפשר יהיה לחוקק את החוק כי צריך לחוקק את החוק בצורה הגיונית. על חלק מהחששות של הרב לוי צריך לענות מפורשות בחוק, חלק אחר מן החששות ממילא נענה לגבי בית-המשפט לחוקה. על-פי הנסיון ההיסטורי במדינות דמוקרטיות אני חושב שהציבור הדתי צריך להיות הראשון שיעניק את הכוח המכסימלי לבית-המשפט הנסיון ההיסטורי במדינות דמוקרטיות מלמד כי מי שבעיקר נהנה מהגנה הם מיעוטים ומיעוטים דתיים בכלל זה.

י' לוי

אבל כאן לא מדובר במיעוט

פרופי א' רוזן-צבי

בדרך כלל בית-המשפט לחוקה הוא העורף הבטוח ביותר לציבור כמו שלנו

שבהיבטים מסויימים הוא מיעוט

י' לוי

בהתייחסות של בית-המשפט למיעוט יש הגנה על המיעוט ככזה, אבל בהתייחסות של בית-המשפט לנורמה של מדינה אני לא בטוח שהוא יתייחס כך, אלה שני דברים שונים; פרופי אי רוזן-צבי

כאשר נוצר מצב שהמיעוט כופה דעתו על הרוב, כלומר, שהמיעוט הופך להיות רוב, זו סוגיה אחרת. כשמדברים על סטטוס-קוו אנחנו נוהגים להשלוח את עצמנו אין סטטוס-קוו כי לא יכול להיות סטטוס-קוו. בית-המשפט העליון, כמו גם רשויות אחרות, עוקף אותם מכשולים כדי להגיע לקונסנסוס ולפתרונות וכדוגמה לכך אני מזכיר את פתיחת בתי-הקולנוע בשבת, דבר שנעשה בעקיפת חקיקת משנה וחקיקה אחרת

תוך שיתוף פעולה בין הרשות המינהלית, הרשות השופטת ורשויות אחרות, בצורה לגיטימית מבחינת התפישה של הדרך המשפטית. יחד עם זה הגיעו למצב הפוך לגמרי מזה

שחתרו אליו כי אין ואקום. חוק היסוד הזה יכול לתקן את המצב מבחינת הציבור

.הדתי מול הסחף

;יי לוי

שופטי בית-המשפט העליון שתימרנו עד עכשיו כדי לשמור על האיזון, לא יוכלו

.לעשות את זה אחרי החוק הזה

;פרופי אי רוזן-צבי

להיפך, יהיה להם כוח עצום. מבחינת הציבור הדתי נוטים לראות את הרטוריקה

.יותר מאשר את התהליכים שמתרחשים גם בחברה וגם בהליכים השיפוטיים והמשפטיים

.לדעתי המצב ישתפר לאין ערוך בבית-משפט לחוקה לעומת המצב הקיים היום

ספציפית לגבי איסור והיתר לנישואין וגירושין, כאדם דתי אני חושב שהיה

עדיף לאפשר הופש בחירה בין מסלולים שונים מבלי לתת אפשרות למעבר. במשך כל

השנים, עוד לפני קום מדינת ישראל החל בחוץ-לארץ וכלה ברוב הפוסקים - למעט פוסק

חשוב אחד בארצות-הברית הרב הנקין זכר צדיק לברכה - הפסיקה ההלכתית קבעה

שנישואין אזרחיים, כולל נישואין רפורמיים, אינם מחייבים בגט ואינם מהווים

נישואין כדת משה וישראל. זה נפסק גם בארץ בבתי-הדין הרבניים, למעט במקרים

ספציפיים. דיברתי עם הרב שאר-ישוב כהן לגבי הפסיקה לחומרה והנימוקים עדיין לא

ניתנו. הבנתי ממנו שהדיון היה ספציפי ובאותן נסיבות של הבטחת נישואין וכוי זה

חייב גט לחומרה. אגב, אפשר לוותר על גט לחומרה במצב של עיגון, זה לא גט מספק

;אי רביץ

אבל האם אתה כאדם דתי תתחתן עם פלונית שזקוקה לגט לחומרה ולא קיבלה את

הגט.

;פרופי אי רוזן-צבי

אני לא אתחתן אתה וחלק גדול מהציבור הדתי ממילא לא יתחתן אתה, אבל אין

בעיית ממזרות. היתה חרדה שענין הנישואין הרפורמיים יביא לקרע בתוך העם היהודי

עד שהגיעה פסיקה של הרב פיינשטיין

;אי רביץ

הרפורמים אינם אוהבים את מה שאתה אומר

;פרופי אי רוזן-צבי

בוודאי שהם אינם אוהבים זאת כי הם אינם מבינים איזה חסד גדול עשה הרב משה

פיינשטיין כשפסק את מה שפסק, שמבחינה סימבולית אולי הוא פגע אבל מבחינה מהותית

הוא מנע את הקרע הגדול

;אי רביץ

הרב שאר-ישוב צודק כי צריך לדון כל מקרה לגופו

;פרופי אי רוזן-צבי

לכן מבחינה הלכתית הדחליל הזה של קרע בעם איננו קיים. הוא יכול להיות

קיים רק במקרה שיהיו בו עניינים של התרת אשת איש לשוב - דבר שלא יכול לקרות

בנסיבות של נישואין אזרחיים

יש היום קונסנסוס שצריך להשאיר את הנקודה הזאת. המלים ייאסור והיתר
לנישואין וגירושין" הן רחבות ביותר ויכולות לכלול את כל המסכת שהעלה הרב לוי
להיפך, זה לב-לבם של הנושאים הקריטיים של איסור והיתר, של חליצה ושל עיגון
זה מכסה את החששות הבסיסיים שהועלו כאן

לגבי השאלות האחרות צריך לקבוע ייפרובייזויי. צריך לקבוע ייפרובייזויי בסעיף
;כדי להסיר כל ספק ולכן יש להגן על תמיכת המדינה בשירותים דתיים ובחינוך דתי 7
צריך להתחשב ולהגן על אינטרסים של ציבור דתי וצרכיו. בזמנו, כאשר עסקנו בנושא
של חוקה, קראנו לכך ייאוטונומיה של קהילותיי. נניח שרוב האוכלוסיה באזור מסויים
היא אוכלוסיה דתית ורוב הציבור שם רוצה לסגור את הכביש בשבת ויש כביש
אלטרנטיבי, אין שום סיבה שלא ייענו לצרכים של הקהילה הזאת

;קריאה

בית-המשפט העליון הכיר בכך

;פרופ' א' רוזן-צבי

נכון, אבל יכול להיות שצריך למצוא תרופת לחשש שמעלה הרב לוי ומוצדק להשיג
לזה פרובייזו כי צריך שאינטרסים וצרכים של ציבור דתי ייענו. כמו-כן צריך
ליצור פרובייזו לגבי כשרות מזון בצהייל ובמוסדות ציבור. יש לי עימות עם
אוניברסיטת תל-אביב. אני דיקן הפקולטה ואינני יכול להזמין אורחים שלי למועדון
הסגל כי אין לו תעודת הכשר. זו שערוריה כי זה דבר אלמנטרי וגייסתי לכך גם

חברים חילוניים. זה סיפור עובדתי ולכן לחרדה שהועלתה כאן יש בסיס וצריך לעגן אותה בכך שלא ייפסל הסדר כשרות מזון בצהייל כדי שהבן שלי יוכל לאכול יחד עם חברו ואני מבין שיש על כך קונסנסוס

;קריאה

.סעיף 7 איננו מונע את זה

;פרופ' אי רוזן-צבי

,חשוב שההיבטים האלה וההתחשבות הזאת, במיוחד בגלל השבר בחברה הישראלית ימצאו את הפתרון. אגב, התיקונים האלה אינם טלאי על גבי טלאי, זה קיים במדינות

.אחרות

;י' לוי

הייתי רוצה שתתייחס להצעה שהגשתי, למשל לסעיף 3. האם אינך חושב שבחוק יסוד; החקיקה או בחוק יסוד; השפיטה יש מקום לתת בסעיף 3 אוריינטציה כללית ולא אוריינטציה הנוגעת לפרט זה או אחר

;פרופי אי רוזן-צבי

אני מתנגד לסעיף 3 משום שהוא איננו נכנס לאותם אלמנטים שצינתי כאן ואני

.מדבר על עקרונות של צרכים, אינטרסים, סימבוליקה, עקרונות חינוכיים ואחרים

סעיף 3 אומר דבר אחר, שמותר - לדוגמה - לסגור - את כל העיר לפעילות תרבותית בשבת

.כשרוב הציבור רוצה אותה וכאשר זה לא מפריע באזור מסויים

;י' לוי

סעיף 3 אומר שזה צריך להיות חלק משיקול הדעת. חלק משיקול הדעת של אותו בית-המשפט שיוקם צריך להיות ענין המסורת, אז מה איכפת לך להכניס את זה

;פרופי אי רוזן-צבי

שיקולים דתיים בפסיקה הישראלית אינם בבל ייראה ובל יימצא כמו לגבי שיעון קיץ, או לגבי גיוס בחורי ישיבה או שחרורם. נאמר שלשר הבטחון יש בין היתר זכות לשקול שיקולים דתיים. אנחנו לא ארצות-הברית. לשיקולים דתיים במדינת ישראל יש משקל וכך צריך להיות

;י' לוי

.אז נקבע אותם בחוקה

ד' מרידור

.פה כתוב בכל העניינים

;פרופי אי רוזן צבי

לנקודה של השוויון. יש ויכוח מר עם הרפורמים או הקונסרבטיבים. אני אישית שייך לזרם שיש לו ויכוח קשה אתם, כמו הרב לוי והרב רביץ. אני חושב שצריך להיאבק בהם במישור הרוחני, הרעיוני-האידיאולוגי. אם לקהילה רפורמית יש צרכים - אי-אפשר למנוע זאת מהם, יש להם זכות על בסיס שוויוני לקבל אותן, הזכויות שמגיעות לכל אזרח לגבי האפשרות לקיים את חופש האמונה שלהם לפי הבנתם. שהיא לא הבנתי ולא הבנתנו

לגבי איסור והיתר נישואין וגירושין זו פרשה אחרת. בהצעה הזאת אנחנו

.שומרים על הייחוד הקיים גם היום

;היו"ר ד' צוקר

אם לקהילה הזאת יש צרכים משלה בענייני נישואין וגירושין

די מרידור

אנחנו לא מתירים את זה

היו"ר די צוקר

אתח נותן עדיפות לאורתודוכסיה. י

פרופ' אי רוזן-צבי

בהחלט ובשלב זה אני לא מציע לשנות זאת

די מרידור

זו פגיעה בזכויות האדם

פרופי אי רוזן-צבי

נכון. זה נושא רגיש ואני מציע לא לשנות בו. על-פי פסיקה של בג"צ נקבע

שפרפורמים אין זכות בנקודה הזאת כי בג"צ מרגיש מה שמרגיש כל הפורום היושב בחדר

הזה, שכרגע השעה איננה כשרה לכך. למעט הנקודה הזאת ננהל מאבק ברפורמים באותם

היבטים במישור הרוחני והאידיאולוגי כי אי-אפשר למנוע מהם זכויות

אי רביץ

מלבד הסעיף של נישואין וגירושין רוב הוויכוחים עם הרפורמים הם רק על כסף

פרופי אי רוזן-צבי

נכון

חלק מהחרדות הן חרדות מוצדקות וצריך לכסות אותן באופן מפורש ואפשר לעשות

זאת כי יש עליהן קונסנסוס; חלק מהחרדות מוגזמות; חלק מהחרדות הן של ציבור

חילוני ובל נזלזל גם בהן כמו מה שנקרא כפייה דתית

6

ההצעה שלי מביאה לאיזון אינטרסים באותם תחומים ומישורים שהם באמת חשובים
תמיד יהיה מצב שלא כל צד יהיה מרוצה. אם הנקודות שהעליתי מתמלאות, אינני הושב
שהנקודה הדתית צריכה להיות אבן נגף בחקיקה הזאת

פרופ' ברכה צודק לגבי סעיף 2 שאם הוא מופיע כמות שהוא הרי הוא מיותר
מכיוון שהוא ממילא קיים. שום זכות יסוד איננה אבסולוטית ואין סעיף דומה לו
בחוקה בארצות-הברית. יחד עם זה צריך לתת ביטוי לסייגים האינדיבידואליים בכל
אתר על-פי אותם ערכים שהכנסת חשבה שצריך להגן עליהם בחוק יסוד: חופש העיסוק

וחוק יסוד

כבוד חאדם וחירותו

די מרידור

פרופי ברכה לא אמר שסעיף 2 מיותר אלא שצריך להוסיף דברים נוספים. הרעיון

שאין פגיעה אלא בחוק לא כתוב בשום הוראה, אז מי יעשה את האיזון הזה

פרופי א' רוזן-צבי

מכוח הוראה בחוק החולמת מדינה יהודית, זה כבר נתקבל ואפשר להמשיך

די מרידור

אפשר לקבוע שאין קונסנסוס לגבי הפירוש של המלים האלה

פרופי אי רוזן-צבי

השופט מנחם אלון כבר נתן את הפרשנות שלו למונח מדינה יהודית, אלה דברים

שאין להם שיעור

לגבי בית-המשפט לחוקה. זה נושא חיוני וחשוב ובלעדיו אין משמעות אמיתית

לחוק היסוד הזה. חוק יסוד זה נבנה על כמה אדנים שאחד מהם הוא הפרשנות השיפוטית המגבילה גם את המחוקק, כל החוק הזה נועד להגביל את המחוקק, אם לא כן אין צורך בו, ההגבלה של המחוקק היא הלוח של החוק. אין ספק שאין טוב יותר מבית-המשפט להוקח. הוא לא מומחה לחוק במובן הזה - צריך להוסיף מי שמומחה לדת ומדינה - בית-המשפט הוא זה שמפרש את הערכים הנובעים מהוק היסוד הזה. אסור - באיסור חמור לצרף גורם אחר כלשהו, פוליטי או מקצועי, או אפילו פרופסור בבית הספר למשפטים שיכול להיות נייטרלי. בתקופה המנדטורית היה נסיון להרכיב הרכב של שני שופטים פלוס דיין אחד והנסיון הזה נכשל.

די מרידור

עם שני אנגלים NATIVE

פרופי אי רוזו-צבי

בדיוק. צריך ללמוד מהנסיון במקומות אחרים: צירוף נציגי ציבור בבתי-דין

שונים נכשל כשלון חרוץ, או שהם מצטרפים לדעת השופטים הדומיננטיים, או שהם

רואים עצמם כנציגים פוליטיים של קבוצה מסויימת, לכן אסור לעשות זאת

היו"ר ד' צוקר

אני מודה לפרופי רוזן-צבי

נשמע את פרופי אוריאל רייכמן